

О. Г. Харковина, докторант

ORCID 0009-0001-4224-3743

e-mail: harkovina@snu.edu.ua,

Ван Фей, аспірант

ORCID 0009-0006-2558-4462

e-mail: wangfei@snu.edu.ua,

*Східноукраїнський національний
університет ім. В. Даля, м. Київ*

УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІННОВАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. В даний час все більшого значення у світових тенденціях економіки набувають інновації, тому що вони визначають конкурентоспроможний економічний розвиток і є новими факторами економічного зростання. Глобалізація ринку промислового виробництва формує передумови для розвитку інноваційної діяльності, перетворюючи її на провідний фактор сучасної ринкової економіки та появи нової сфери економічних відносин – відносин із об'єктами інтелектуальної власності. Особлива роль у інноваційній діяльності належить наукомістким, високотехнологічним промисловим підприємствам, що визначають сучасні тренди науково-технічного процесу. Дані підприємства мають набір знань, інформації, матеріальних засобів, досвіду у секторі розробки та виробництва інноваційної продукції. Комерціалізація інновацій високотехнологічних підприємств є складною системою, що включає просування нововведень на ринку, з використанням різноманітних форм трансферу науково-технічних знань та розробок: торгівлі патентами та ліцензіями, освіта венчурних фірм, імпорту нової техніки та технологій, ноу-хау, франчайзингу, інжинірингу, спільно реалізованих НДДКР та ін. У цьому процесі об'єкти інтелектуальної власності займають домінуюче положення, оскільки є основною сполучною ланкою всіх представлених форм трансферу інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інтелектуального капіталу присвячено значну кількість наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Українські економісти зробили значний внесок у дослідження сутності інтелекту-

© Видавець Інститут економіки промисловості НАН України, 2024

© Видавець Академія економічних наук України, 2024

ального капіталу та його основних структурних елементів: А. Чухно, О. Бутнік-Сіверський, Ю. Воробей, І. Давидова, Д. Звіргзде, М. Паладій, І. Помінова, О. Попело та ін. Управління інтелектуальною власністю нерозривно пов'язане з результатами наукових досліджень зарубіжних дослідників, а саме: Л. Едвінсона, М. Малоуна, К. Е. Свейбі, Н. Бонтіса, Н. Драгонетті, К. Ейзенхардта, Г. Рузе, Б. Лундвалла, С. Борраса, Т. Стюарта, Д. Тіса та ін. Водночас в економічній літературі недостатньо уваги приділено аналізу проблем управління інтелектуальною власністю в інноваційній діяльності промислових підприємств.

Тому **метою статті** є виявлення закономірностей та дослідження факторів, що впливають на управління інтелектуальною власністю в контексті інноваційної діяльності промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. При дослідженні основних економічних чинників розвитку різних країн світу бачимо, що значна частина зростання ВВП (до 80%) у цих країнах формується інноваційним сектором економіки. Цей факт пов'язаний з включенням у господарський оборот товарів інтелектуальної праці, доведенням кінцевих наукових результатів до їх ринкового застосування.

Національні інноваційні системи (НІС) різних країн мають суттєві відмінності у своїй структурі через наявність особливостей соціального та економічного розвитку держав, рівня ресурсної забезпеченості можливостей у реалізації наявного інноваційного потенціалу.

У виробничій діяльності високотехнологічних підприємств є необхідність у розробці заходів, спрямованих на динамічний розвиток та зростання інноваційного потенціалу. Дані заходи, що відображають ефективність інноваційної діяльності, визначаються інтелектуальним правом, що відображає сферу застосування нового обладнання, технологій, фінансових інструментів, творчої активності персоналу, систему управління інтелектуальною власністю (ІВ) в інноваційній діяльності [2].

Динамічний розвиток інноваційної діяльності високотехнологічного підприємства виходить з оцінки наявного виробничого потенціалу, тобто оцінки вартості активів підприємства з урахуванням наявності інтелектуальних активів, а також фінансових та майнових зобов'язань. Дана оцінка припускає визначення можливостей для здійснення інноваційної діяльності та розрахунок обсягу необхідних для цього матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів.

Формування об'єктів інтелектуальної власності для організації інноваційної діяльності є одним із найважливіших завдань високотехнологічного підприємства, оскільки вони трансформують залучені ресурси у матеріальні, нематеріальні та фінансові активи.

Високотехнологічні промислові підприємства функціонують і за межами свого регіону, додатково використовуючи зовнішні ресурси, внутрішньогалузеву та міжгалузеву організацію діяльності, формуючи нові наукові технології, які затратні для одного підприємства, але здійсненні у партнерських проєктах.

У цих проєктах значно знижуються трансакційні витрати, властиві підприємствам, які окремо реалізують інноваційні проєкти. У партнерській діяльності високотехнологічних промислових підприємств з'являються додаткові можливості для диверсифікації продукції та організації імпортозаміщення.

Інноваційна діяльність, що здійснюється у високотехнологічних промислових підприємствах, представляє впорядковану послідовність здійснення інноваційної ідеї щодо формування нововведення, а з точки зору її організації – це послідовна реалізація управлінських рішень щодо виконання наступних етапів: генерації ідей та наукових досліджень, виконання НДДКР, дослідного виробництва, серійного виробництва, комерціалізації, впровадження ринку та дифузії.

При організації інноваційних процесів, що забезпечують реалізацію стратегічних ідей підприємства на стадіях винаходу або створення промислового зразка, право власності на ІВ формує сильніші позиції під час укладання ліцензійних угод, відчуження власності, створення спільних партнерських підприємств. Захист прав ІВ допомагає уникнути потенційних конфліктів.

Фактори, що викликають необхідність управління ІВ на високотехнологічних підприємствах, представлені на рис. 1.

На рис. 1 відображено основні стримуючі фактори інноваційного розвитку високотехнологічних підприємств та подано рішення щодо їх усунення на основі управління ІВ.

Політика в галузі управління ІВ у сфері інновацій високотехнологічних підприємств включає набір принципів (способів здійснення) управління ІВ з визначенням цілей та завдань високотехнологічного підприємства, на основі яких формуються, розробляються та впроваджуються на ринок інноваційні продукти (послуги, технології). Дані принципи, цілі та завдання здійснюваної політики у сфері інновацій, механізми її здійснення, а також цільовий зміст інноваційної продукції у довгостроковій перспективі здійснюється

з урахуванням світового рівня технологій та конкуренції, сучасних новітніх тенденцій розвитку науки і техніки на цільових ринках і закріплюються во внутрішніх нормативних документах стратегічного рівня розвитку підприємства.

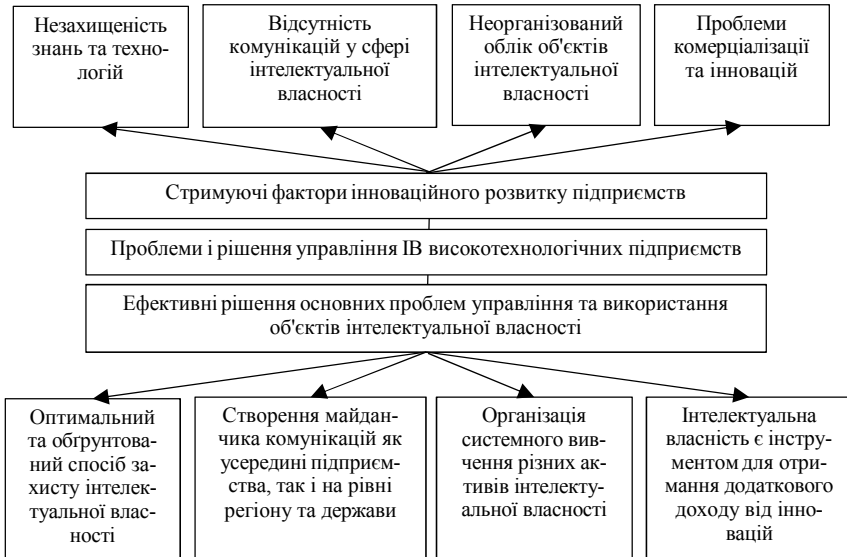

Рис. 1. Фактори, що викликають необхідність управління ІВ на високотехнологічних підприємствах

Джерело: розроблено авторами.

Основні засади політики у сфері інноваційного розвитку високотехнологічних підприємств у рамках системи управління правами на об'єкти ІВ включають:

об'єкти ІВ та створені на її основі інноваційні продукти (послуги), що формують рівень ефективності діяльності та конкурентоспроможності підприємства;

застосування результатів патентування на формування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку підприємства і концентрація основних, у тому числі інтелектуальних, ресурсів на даних напрямках;

забезпечення правової охорони та захисту результатів інтелектуальної діяльності підприємства, відображених в інноваційних продуктах та на відповідних територіях;

облік авторських прав на результати інтелектуальної діяльності як нематеріальних активів для підвищення капіталізації підприємства;

інтеграція інноваційного потенціалу персоналу підприємства за реалізації НДДКР.

Загалом управління об'єктами ІВ під час здійснення інноваційної діяльності представляє не просто набір використовуваних прав або правовий актив, а серйозний фінансовий інструмент: об'єкт ІВ може бути проданий іншому суб'єкту господарювання, перетворений на ліцензію, використовуватись як застава при фінансуванні. Крім того, об'єкти ІВ виконують важливу роль у здійсненні рішень щодо комерціалізації нововведень та їх виведення на ринок, підвищення ринкового потенціалу та формування сильніших конкурентних позицій підприємства [7].

Для здійснення успішної комерціалізації нововведення та виведення його на ринок мають значення такі об'єкти ІВ, як: маркетингові технології, патенти, промислові зразки, товарні знаки та ін. У даний час велике поширення отримала категорія «промислова власність», що входить в ІВ як структурна частина і розширює уявлення про ІВ і відображає новизну виробу, подальші напрями розвитку даної новизни. Промислова власність відображає результати інтелектуальної діяльності у науковій, технічній сфері, сфері дизайну, а також прирівняних до них засобів охорони та індивідуалізації авторських прав юридичних осіб, які мають права власності на продукцію, що випускається (роботи, послуги).

Промислова ІВ виконує ключову роль при формуванні та здійсненні інноваційної діяльності підприємства:

- є технологічною, інтелектуальною і правовою базою розробки інноваційних технологій;

- відображає монопольне виробництво інноваційної продукції, що полягає в дії виняткових прав;

- складає основу реалізованих інноваційних проєктів;

- є об'єктами договорів відчуження та ліцензійних угод.

Об'єкти промислової ІВ представляють винаходи, корисні моделі, промислові зразки, фірмові найменування, товарні знаки та знаки обслуговування, комерційні позначення. Промислова власність в своїй структурі по факту уявлення, містить результати інтелектуальної діяльності. Її об'єкти розглядаються як технічні рішення у певній сфері діяльності, а дизайнерські зразки, що визначають зовнішній вигляд винаходу або виробу, – це стильові, композиційні, структурні рішення. На стадії комерціалізації інновацій, виве-

дення на ринок потрібна реєстрація їх індивідуалізації, представлена товарними знаками, знаками обслуговування. Дані знаки функціонально поділяються на дві групи: засоби індивідуалізації інноваційної продукції та засоби індивідуалізації власників інноваційної продукції.

В інноваційній діяльності ефективне використання прав ІВ представляє собою інструмент підтримки інновацій, є обов'язковою умовою діяльності високотехнологічних підприємств, їх розвитку та захисту конкурентних переваг [4]. Отже, управління правами ІВ сприяє отриманню та досягненню необхідних результатів інноваційної діяльності. Об'єкти ІВ та результати інтелектуальної діяльності є найбільш перспективними важелями стратегічного розвитку високотехнологічних підприємств. Таким чином, результати ІВ представляють собою об'єкт управління при здійсненні інноваційної діяльності [26]. Функції управління ІВ представлені в таблиці.

Таблиця

**Функції управління інтелектуальною власністю
високотехнологічного підприємства**

Функція управління	Зміст функції	Очікуваний результат
Аналітична	Оцінка наявних об'єктів ІВ, аналіз конкурентного середовища, технологічного ландшафту	Визначення потенціалу ІВ та формування стратегії її розвитку
Планувальна	Розробка стратегії управління ІВ, визначення пріоритетних напрямів патентування	Чітке бачення цілей та способів досягнення конкурентних переваг через ІВ
Організаційна	Формування структури управління ІВ, розподіл повноважень, залучення фахівців	Створення ефективної системи управління ІВ
Мотиваційна	Створення стимулів для розробників і новаторів, захист їх прав	Підвищення інноваційної активності персоналу
Правова	Забезпечення реєстрації, охорони та захисту прав на ІВ	Юридична безпека і мінімізація ризиків порушення прав
Комерціалізаційна	Впровадження об'єктів ІВ у виробництво, ліцензування, продаж прав	Монетизація ІВ, збільшення доходів підприємства
Контрольна	Моніторинг стану ІВ, перевірка ефективності її використання	Підвищення ефективності управлінських рішень щодо ІВ
Інноваційна та стратегічна	Інтеграція ІВ у загальну інноваційну та бізнес-стратегію підприємства	Досягнення довгострокових конкурентних переваг

Джерело: розроблено авторами.

Під управлінням правами ІВ високотехнологічних підприємств розуміють сферу управлінської діяльності, спрямовану на ефективне використання майнових та виняткових прав на об'єкти ІВ та виникаючих при цьому взаємин між суб'єктами господарювання та застосування в економічній діяльності підприємства.

Роль об'єктів ІВ визначається також тим, що сформовані та накопичені на високотехнологічних підприємствах основні засоби, що представляють виробничі потужності та інноваційні технології, часто не розглядаються в якості інноваційного потенціалу даних підприємств, а головним потенціалом виступає ІВ.

Значення прав на ІВ в інноваційній діяльності високотехнологічних підприємств представлено:

- є одним з основних факторів створення інновацій;

- служить основою формування і розвитку інноваційного потенціалу підприємства;

- приносить суттєві економічні вигоди правовласнику на використання об'єктів ІВ за рахунок розвитку конкурентоспроможності;

- запобігає НСД до нематеріальних активів підприємства, є інструментом захисту від «піратства» і контрафактної продукції;

- підвищує ринкову вартість підприємства за рахунок нематеріальних активів, тим самим збільшуючи інвестиційну привабливість;

- стимулює інтенсивність процесів трансферу інновацій;

- надає додаткові можливості щодо отримання ліцензійного та патентного доходів;

- формує нові стандарти інноваційної діяльності [8].

Інноваційна функція ІВ виявляється у тому, що її об'єкти представлені центральною ланкою всіх інновацій, застосовуються в процесах розробки і реалізації проектних інновацій.

Економічна функція ІВ реалізується у процесах управління інтелектуальним капіталом для збільшення його величини і зростання прибутку.

Якісна функція ІВ полягає у підвищенні якості товарів (послуг) від інноваційної діяльності, при організації якої використовуються об'єкти ІВ [6]

Технологічна функція ІВ полягає у досягненні технологічної переваги підприємства над конкурентами, забезпечуючи власнику прав на об'єкти ІВ отримання переваг перед конкурентами.

Правова функція виражається в безумовному наданні правової охорони і захисту об'єктів ІВ від НСД, неправомірного застосування, включаючи об'єкти авторського і патентного права, су-

міжних коштів, індивідуалізації юридичних (товарні знаки, фірмові позначення).

Мотиваційна функція ІВ полягає у формуванні корпоративної культури підприємства, що базується на виняткових авторських правах на результатах інтелектуальної діяльності, рівності об'єктів ІВ і матеріальних об'єктів, представлених в активах підприємства, посиленні ролі інтелектуального капіталу та ІВ у сучасному розвитку економіки.

Управління ІВ в інноваційній діяльності високотехнологічних підприємств включає ідентифікацію, моніторинг і контроль за об'єктами ІВ, прийняття рішень щодо поширення інформації про об'єкти ІВ (рис. 2).

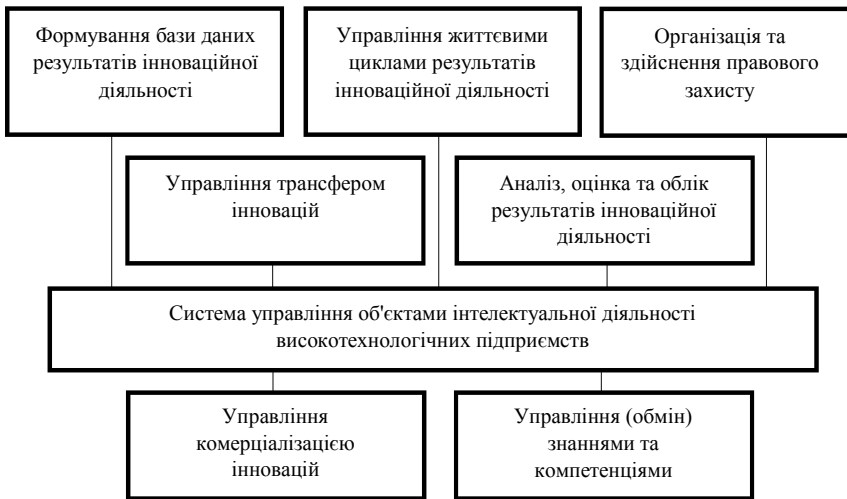

Рис. 2. Елементи системи управління об'єктами інтелектуальної власності високотехнологічних підприємств у процесах інноваційної діяльності

Джерело: розроблено авторами.

На рис. 2 відображено основні питання управління об'єктами інтелектуальної діяльності в інноваційних процесах підприємства, до яких належать:

ідентифікація та використання внутрішніх об'єктів ІВ підприємства, що використовуються для інноваційної діяльності;

визначення та закріплення охороноздатних результатів інтелектуальної діяльності в інноваційних процесах;

створення системи обліку об'єктів ІВ та інших результатів інтелектуальної діяльності, що виникають у процесі створення інновацій;

ідентифікація та облік сторонніх та придбаних об'єктів інтелектуальної власності від інших підприємств;

формування і управління портфелем прав підприємства на об'єкти ІВ;

придбання прав на використання об'єктів ІВ, що належать іншим підприємствам, та надання права використання власних об'єктів ІВ;

виявлення, усунення та управління ризиками щодо використання об'єктів ІВ, проведення досліджень патентної чистоти при здійсненні інноваційного процесу;

організація підтримуючих заходів під час реалізації інноваційного процесу та захист його результатів.

Управління правами ІВ високотехнологічних підприємств при здійсненні інноваційної діяльності має включати обґрунтовані заходи щодо забезпечення її конфіденційності. У разі невиконання цього стану стають незахищеними винаходи, виробничі секрети (ноу-хау), комерційні таємниці, а також незареєстровані патентні заявки.

Для інновацій технічного призначення потрібно [3]:

організовувати захист об'єктів ІВ шляхом забезпечення їх конфіденційності або з допомогою нормативно-законодавчих правових актів;

організувати захист об'єктів ІВ за допомогою захисту авторських прав;

зробити реєстрацію правил забезпечення технічної підтримки і порядку застосування об'єкта ІВ;

отримати ліцензії на право використання об'єктів ІВ в цілях забезпечення їх патентної чистоти;

надати стороннім підприємствам права на використання певного об'єкта ІВ.

У разі використання товарних знаків потрібно виконати такі умови [5]:

здійснити придбання товарних знаків;

контролювати використання товарного знаку підприємства;

проводити контроль за діями стороннього підприємства щодо використання певного товарного знаку.

При використанні програм для електронних обчислювальних машин необхідно оформити комплект конструкторсько-технологіч-

ної документації на розробку та застосування об'єкта ІВ з урахуванням потенційної потреби захисту авторських прав.

При організації робіт, пов'язаних із проектуванням або розробкою інновацій, потрібно зосередити увагу на:

оформленні заявок патентування і реєстрації прав на об'єкти ІВ;

контроль за діяльністю підприємств-партнерів або інших зацікавлених осіб з охорони та захисту прав на об'єкти ІВ;

отримання ліцензій на права на об'єкти ІВ для створення патентної чистоти.

Висновки. Для організації якісного функціонування системи управління результатами ІВ, що використовуються в інноваційних процесах високотехнологічних підприємств, необхідно виконати такі умови: проведення правової та технічної експертизи інноваційних розробок; оформлення і закріплення прав на об'єкти ІВ; організації маркетингових і кон'юнктурних досліджень ринку; доведення НДДКР до стану, визначального їх використання; формування та розробки сценаріїв, а також каналів комерціалізації інноваційної продукції, оформлення і висновки ліцензійних договорів; оформлення та закріплення прав авторів та правовласників на інноваційні розробки; адаптації наявних інноваційних технологій до використання у нових проєктах; розроблення комплексної системи правової охорони ІВ з урахуванням періоду їх використання.

Таким чином, особливо гостро у використанні та управлінні інтелектуальної діяльності стоїть питання реєстрації прав на ІВ, які здійснюють функціонування у високотехнологічних сферах, а також питання моніторингу та контролю результатів інноваційної діяльності.

Література

1. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність : підручник. 2-е вид. Київ: Знання, 2014. 431 с.
2. Базилевич В. Д. Людиноцентричність парадигмальних зрушень в економічній теорії ХХІ ст. *Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.*: матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф. (2-3 листопада 2017 р.). Київ : Київський університет, 2017. С. 15–20.
3. Вірченко В. В. Еволюція підходів до визначення сутності та структуривання інтелектуального капіталу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка»*, 2012. № 136. С. 25–30.
4. Воробей Ю. М. Сутність, структура та функції інтелектуального капіталу компанії. *Молодий вчений*, 2016. № 4(31). С. 39–43.
5. Давидова І. А., Брежнева-Ермоленко О. В. До питання про генезис теорії інтелектуального капіталу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економіка»*, 2009. № 869. С. 10–13.

6. Климович Н. І. Еволюція поглядів на поняття «інтелектуальний капітал». *Бізнес Інформ*. 2014. № 2. С. 215–219.
7. Козинець Г. Структура інтелектуального капіталу. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2013. Вип. 23. С. 272–278.
8. Михайлишина Д. Доля випускника. Які фактори впливають на результати ЗНО. *VoxUkraine*. 2018. URL: <https://voxukraine.org/longreads/zno/index.html>.
9. Паладій М. Трансформація інтелектуального капіталу в матеріальні та духовні блага – основа інноваційного розвитку національної економіки. *Інтелектуальна власність*. 2010. № 11. С. 11–15.

References

1. Bazylevych, V. D. (2014). *Intelektualna vlasnist* [Intellectual property]. 2nd ed. Kyiv, Znannia [in Ukrainian].
2. Bazylevych, V. D. (2017). Liudynotsentrychnist paradyhmalnykh zrushn v ekonomichnii teorii XXI st. [Person-centered paradigm shifts in the economic theory of the XXI century]. *Paradyhmalni zrushennia v ekonomichnii teorii XXI st. [Paradigmatic shifts in economic theory of the 21st century]*: Proceedings of the 3rd international scientific-practical conference. (pp. 15–20). Kyiv [in Ukrainian].
3. Virchenko, V. V. (2012). Evoliutsiia pidkhodiv do vyznachennia sutnosti ta strukturuvannia intelektualnoho kapitalu [Evolution of approaches to definition and structurization of intellectual capital]. *Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriya "Ekonomika" – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Economics"*, no. 136, pp. 25–30 [in Ukrainian].
4. Vorobei, Yu. M. (2016). Sutnist, struktura ta funksiі intelektualnoho kapitalu kompanii [The sense, structure and functions of the company's intellectual capital]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, no. 4(31), pp. 39–43 [in Ukrainian].
5. Davydova, I. A., Brezhnieva-Ermolenko, O. V. (2009). Do pytannia pro henezys teorii intelektualnoho kapitalu [To the question of genesis of the intellectual capital theory]. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Seriya "Ekonomika" – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Economics"*, 869, pp. 10–13 [in Ukrainian].
6. Klymovych, N. I. (2014). Evoliutsiia pohliadiv na poniattia «intelektualnyi kapital» [Evolution of Views on the “Intellectual Capital” Notion]. *Business Inform*, 2, pp. 215–219 [in Ukrainian].
7. Kozynets, H. (2013). Struktura intelektualnoho kapitalu [The structure of intellectual capital]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Scientific papers of Kirovograd National Technical University. Series "Economic Sciences"*, 23, pp. 272–278 [in Ukrainian].
8. Mykhailyshyna, D. (2018). Dolia vypusknika. Yaki faktory vplyvaiut na rezultaty ZNO [The fate of the graduate. Which factors influence results]. *VoxUkraine*. Retrieved from <https://voxukraine.org/longreads/zno/index.html> [in Ukrainian].
9. Paladii, M. (2010). Transformatsiia intelektualnoho kapitalu v materialni ta dukhovni bлага – osnova innovatsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Transformation of intellectual capital into material and spiritual goods – the basis of innovative development of national economy]. *Intelektualna vlasnist – Intellectual property*, 11, pp. 11–15 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції: 31.10.2024 р.
Рецензовано: 20.11.2024 р.